

על תפקידנו נוכח המלחמה. הפנימית

הרב יונה גודמן¹

ראשי פרקים:

על הצורך באחדות ומהי

הראי"ה קוק וקבוצות בעם

על הכוחות המתאבקים במחננו

גורמים ומאפיינים

תובנות

מה עושים

על הצורך באחדות ומהי

“ביחד ננצח!” קריאה זו, שליוותה את חודשי המלחמה הראשונים, באה להביע לא רק את הביטחון בניצחון מוחלט בחזיתות שונות, אלא גם את הצורך באחדות לאחר שנות פילוג קשות ששיאן במאבקים סביב הרפורמה המשפטית. גם לאחר שסלוגן זה נמוג, הקריאה לאחדות נותרה. נוכח חידוש הקיטוב בין קבוצות מסוימות בעם, ניתן לשמוע מאישים שונים אף היום את הקריאה לצעידת האומה יחד. הקריאה מושמעת הן על ידי דתיים והן על ידי חילוניים, הן על ידי אנשי שמאל והן על ידי אנשי ימין. הדברים נאמרים באירועים ציבוריים, בהלוויות, בשיעורים, ומתי לא.

אין לי ספק שדברי כל הדוברים כנים. כולם מוטרדים מאוד מהפילוג וחוששים מהמחיר הכבד שהניכור הפנימי מביא איתו. הם חרדים מההפגנות ומהמחאות, ובאמת מצפים לשינוי. אך הציפייה של רובם היא שתיפסקנה המחלוקות ושכולם יחשבו... כמותם. כל צד משוכנע שהאמת אצלו ושהצד השני מסכן באמירותיו ובמעשיו את עם ישראל. רצונו באחדות כנה מאוד, אך פירושה לדידו היא שכולם יסכימו לעמדתו. כך איש הימין וכך איש השמאל. כך הדתי וכך החילוני. במילים פשוטות, אין כאן שינוי עמדות או נכונות אמיתית לחתור לשותפות. יש

1 הכותב, בוגר ישיבת הגולן, היה מזכ"ל תנועת “בני עקיבא”, וכיום מנהל חינוכי של רשת ישיבות ואולפנות בני עקיבא, ומרצה במכללת “אורות ישראל”.

כאן דאגה מהפילוג ורצון אמיתי שסוף סוף כולם יצעדו יחד, אך תוך אימוץ עמדותי, בהיותה (לדעתי) עמדה מושלמת וצודקת.

הצורך הדחוף באחדות עולה גם מהפסוקים. מהכתוב "וַנִּתְּתִי שְׁלוֹם בְּאַרְצְךָ" (ויקרא, כו, ו) עולה הבטחה למצב שבו לא תהיינה מלחמות. אך מייד בהמשך נאמר: "וַיְרַדְּפֶתְם אֶת אֲבִיבֵיכֶם וַיִּנְפְּלוּ לְפָנֵיכֶם לְחָרֵב", משמע, שיש מלחמות. כיצד עולות שתי האמירות יחדיו? מסביר אבן עזרא כי "ונתתי שלום בארץ" היא הבטחה לשלום - בינינו! וכפי שמו"ר הרב דרוקמן זצ"ל נהג לומר: "רק אחרי שיהיה שלום בינינו, יהיה בכוחנו לרדוף את אויבינו" (בחיל וברוח, עמ' 98).

בימינו, הקיטוב בישראל חדל אצל רבים להיות ויכוח בין דעות, והפך לניכור אישי בין אנשים ובין קבוצות. מספיק שאדע לאיזה מחנה שייך פלוני כדי שאפסול את עמדותיו, ולעיתים אף אפסול אותו אישית. נוצרה פוליטיקה של זהויות, שבה רבים אינם חולקים עניינית על עמדות הצד השני, אלא סולדים מאותם אנשים עצמם. כך ישנם המתייחסים לציבור החרדי, כך חלקים מציבור השמאל מתייחס לכל חובשי הכיפה הסרוגה (ואם יש לאדם גם זקן וגם ציצית גלויה, בוודאי שיחסם אליו ידוע מראש), ועוד. הציבור היהודי הולך ומתחלק יותר בין בני האור ובין בני החושך, כשכל צד משוכנע שהוא ושכמותו הם בני האור, ואילו הצד השני הוא בני החושך.

ברם, מאחורי הדברים מסתתרת שאלת יסוד לא פשוטה. הבה ניקח כדוגמה את הציבור הדתי לאומי הנאמן לדרך התורה ולתפיסה כי אנו בדור של גאולה, והמדינה היא ראשית צמיחת גאולתנו. לכאורה לא ניתן גם להאמין באידיאולוגיה זו, ובמקביל לאהוב כל יהודי ולכבד את דרכו, גם כאשר היא חותרת תחת ערכי היסוד שבעינינו הם תנאי לקיומנו הלאומי. יש שיראו בזה מחלוקת בין יהדות ובין דמוקרטיה. דהיינו, אם אני באמת מאמין בזכותו של כל אדם ושל כל ציבור להיות נאמן לדרכו, כלומר, מאמין שיש זכות קיום אמיתית לתפיסה חילונית או חרדית, אזי אני דמוקרט, אך ויתרתי על חזוני שכולם ביום מהימים יצטרפו לציונות הדתית, ויוותרו על עמדותיהם (הנפסדות). ואם אני דבק בעמדותיי (נניח, שיום יבוא וכולם יחזרו בתשובה), אזי איני דמוקרט, ואיני מאמין באמת בזכותו של השני לעמדותיו.

ננסה להאיר את הסוגייה בעזרת מבט תורני ששאוב מדברי מרן הראי"ה זצ"ל, אך נפתח תחילה בדברי התורה עצמה בהדרכתה כיצד ללמוד תורה. התורה דורשת מאיתנו: "הִסְפֹּת וּשְׁמַע" (דברים כו, ט). צמד מילים זה הפך לביטוי שגור בעברית, אך למען האמת, הוא מוזר. הרי על פניו המילה הראשונה זהה בתוכנה למילה השנייה? פרשנים שונים ניסו לבאר את הייחוד בכל מילה ולהראות ששני ציוויים שונים טמונים כאן (ראו לדוגמה ספורנו ומלבי"ם).

2 אם היה כתוב תחילה שנדרוף בזמן מלחמה ולאחר מכן היה כתוב שיהיה שלום, היה ניתן להבין שאלו שלבים. אך סדר הכתובים הפוך.

קדמה להם הגמרא במסכת ברכות, בה הובאו כמה פירושים לכפל המילים.

הסכת - עשו כתות כתות ועסקו בתורה, לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה... דאמר רבי יוסי ברבי חנינא: מאי דכתיב: "תָּרַב אֶל הַפְּדִים וְנָאָלוּ" (ירמיהו נ, לו). חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים (לשון סגי נהור) שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה.³

במילים אחרות, הדרך להבנת התורה היא באמצעות 'הסכת', כלומר, בחבורה. לפי זה, יש כאן שתי מילים בעלות משמעות שונה. הראשונה מדברת על איך (רק בחבורה) והשנייה על מה שעליך לעשות (בהיותך בחבורה - הקשב).

בכך השיבה הגמרא על כפל המילים, אך יצרה שאלה חדשה: מדוע אין התורה נקנית אלא בחבורה? אם זה היה כתוב כאילוץ, למשל: במקום שאין מספיק מלמדים, או במקום שבו רבים האנשים שאינם מבינים בעצמם, הייתי מבין את ההנחיה בדיעבד ללמוד בחבורה. אך הדברים נאמרים לכתחילה, ומהפסוקים שהגמרא מביאה היא לומדת שאפילו "חרב" מגיעה לתלמיד חכם שלומד לבדו: "תָּרַב אֶל הַפְּדִים וְנָאָלוּ". מדוע?

אין לי אלא ללמוד מהגמרא כי יש ערך עצמי ללימוד בחבורה. בחבורה, מטבע הדברים יש דעות שונות והבנות שונות, ורוצה הגמרא ללמדנו שחשוב שנשמע אותן. מסר זה עולה בצורה ברורה עוד יותר מהפירוש האחרון בגמרא שם, שמבאר כי המילה "הסכת" מורה על שני שלבים: "הס וְאחר כך כתת". במילים אחרות: תחילה הבן את דברי הצד השני - שתוק (הס) והקשב להם באמת, ורק לאחר מכן, מתוך כבוד אישי, אפשר לפי הצורך להתווכח (כתת) על הדעות עצמן.

הראי"ה קוק על קבוצות בעם

מכאן נעבור לביאורו הנפלא של מרן הראי"ה זצ"ל בפירוש עין אי"ה לגמרא שם, ובו הוא מסביר את ערך הלימוד בחבורה. הערך הראשון שמציין הרב כהבנה מדוע יש צורך בחבורה, הוא בגלל שהתורה מנחה אותנו להיות בקשר עם החברה ולא להתנזר ממנה. בלשונו:

התורה הקדושה היא תורת חיים, שאינה מנהגת את ההולכים בה לחיי נזירות ומאסה בעולם ובעתעונגיו הטהורים... וההתרחקות מן הבריות והנזירות המופלגת, שהסיעו רבים ממי שבקשו מסברת עצמם למצוא קרבת אֵלִיקים... היא זרה לרוחה, עד שבטבע עצם קנייתה ולמודה תתנגד לזה, ואינה נקנית אלא בחבורה, ההיפך של הבדידות וההתרחקות מבני אדם.

מדברי הרב עולה, שהתורה לא רק מורה לנו שלא להתנזר מהחברה ואף להיות קשורים אליה, אלא גם קובעת שרק כך צומחים בתורה. כך קונים תורה. הייתי עלול לחשוב שקרבת אלוקים

מושגת על ידי התנורות מהחברה, אך התורה מצווה אותי לצמצם את קרבת האלוקים שלי כדי לחיות בחברה. באים דברי הראי"ה ומלמדים אותנו ההפך: את קרבת האלוקים משיגים דווקא על ידי השייכות לחברה! שייכות שפירושה העמקה וחיידוד דעותי בזכות החשיפה לדעות אחרות. מכאן להמשך דבריו של הראי"ה:

הרעות היוצאות מהבדידות והנזירות המופלגת, ביחוד לבעלי הגיון ועיון בדעות והגיוני לב של אמונות ומדעים מוסריים, הנם משולשות. האחת, שתיקון העולם הנמשך ע"י בא רק להיות מצורף עם סהרת הלב ויראת ד' וחכמת התורה - גם הסבלנות על העיונים והדעות שהם שונות מדעותיו, בדין והלכה וגם בעיונים מוסריים, לקיים 'האמת והשלום אהבו'. וזאת הסבלנות נעשית קנויה אצל תלמידי חכמים, רק בעסקם בתורה בחבורה ומתרגלים בדעות שונות, ורואים שדווקא מכל הדעות של החכמים השונים באורחות התורה והיראה, תצא הדרך הישרה והברורה, ששם אור ה' שורה. אבל להיות האדם מוסגר בחוגו הצר, ולא ידע מאומה מהמון דעות חבריו העוסקים בתורה וחכמה, איש איש כפי כשרונו, באמת ואמונה, הלא לא יוכל שאת כל דעת שהיא שונה מדעתו.

דברי הרב החשובים כל כך מתייחסים לזרמים שונים ולדעות שונות בתוך העולם של מבקשי ה'. לבתי המדרש החלוקים בתוך העולם הדתי יש חשיבות, ועלינו להקשיב לדעות אחרות כחלק מזיקוק עמדותי. אמנם כן, יש בתי מדרש שחושבים שהמבט הנכון והתורה 'אמיתית' מצויה רק בגישתם, אך מדברי הראי"ה עולה שרק מדברי "החכמים השונים באורחות התורה והיראה" ומהבנת דבריהם, תיווצר "הדרך הישרה והברורה". זאת מהסיבה הפשוטה כי הצטופפות האדם ב"חוג הצר" מביאה לכך "שאין הדברים מתבררים"⁴. כיום, כאשר המחלוקות בין בתי המדרש שלנו חריפות לעיתים, יש ערך רב בדברים אלו עצמם, וראוי להפנימם. אך לא נישאר בהם, אלא נמשיך לתור במבטנו אחרי היחס הרצוי כלפי קבוצות אחרות ודעות אחרות בעם, לאו דווקא אלו השואפות לקיים תורה ומצוות.

אך ראשית נפנה להסברו של הראי"ה להמשך הגמרא שם, שיש תחילה להקשיב, בבחינת "הס", ורק אחרי הבנה מלאה של דברי החולקים עלינו מותר לנו, אם צריך, להיאבק על עמדתנו, בבחינת "כתת". וכך אומר הרב:

צריך שיהיה האדם מתרגל לסכול לשמע הרבה, להוסיף ידיעה, מבלי הוסיף בוה עדיין דעתו והשקפותיו, אשר אם גם יתנגדו לאיזה פרטים וסעיפים אל יצא לריב מהר. 'הס', שתוק והאזן

4 יש כאן סוגיה עקרונית. האם בית המדרש שבו אני נבנה, אמור להיות סופרמרקט בו כל דעה (שחפצה לקיים את תורת ה') קבילה ומיוצגת? מאידך, האם עלי לחפש בית מדרש בו יש רק דעה אחת? כן הדבר לגבי הרכב הצוותים. האם צוות הרמ"ם אמור להיות כולו מבית מדרש מסוים, או אולי הוא צריך להיות מבתי מדרש שונים מאוד בדווקא?

ורד לסוף דעת העניינים וחקור בכל חלקיהם, ואז, כשתעלה בידך הידיעה השלימה, כבר הנך מגיבורי כוח למלחמתה של תורה, 'כתת'. שבור את אשר יראה לך לסתור ולהרס, אבל אל תהי מהיר להרס ולבקר, ואתה אינך עדיין בקי גדול ומומחה בעניינים אלו, כי מזה תצאנה תקלות רבות, עיוניות ומוסריות.

אם כן, בניגוד למי שחושב שבית המדרש שלו מגלם את ההבנה הבלעדית בתורה, ואסור להקשיב לכל הבנה תורנית אחרת, באים דברי הראי"ה כאן ומלמדים כי בעת לימוד התורה יש צורך, ואף ערך, בהקשבה כנה לדברי אחרים החולקים עליך מהותית. רק לאחר הבנת דעתם ניתן לפי הצורך להיאבק נגד הבנות שמוטעות בעיניך. אל לאדם להחליט באופן שטחי כי כל האמת אצלו. עליו לגלות סבלנות ורצון להאזין לדעות הפוכות משלו, כדי שאלו יתרמו לתורתו. ברם, על פניו, דברי חז"ל נאמרו ביחס לסגנונות שונים בתוך בית המדרש, תפיסות שונות של המבקשים את דבר ה', ואין בינם ובין הצורך להקשיב לזרמים שרצון ה' אינו שאיפתם, ולא כלום.

על הכוחות המתאבקים במחננו

נותרה אפוא השאלה האם יש מה ללמוד מאנשים או מציבורים שאינם מבקשים לדבוק בדרך התורה? מה אמור להיות יחסי, עת עמדתם הפוכה משלי ביחס למחיר שראוי לשלם עבור שחרור שבויים ישראלים בעזה או ביחס לשינויים במערכת המשפט; ביחס למצעדי גאווה או ביחס להתיישבות היהודית ביהודה ושומרון; ביחס לפרהסיה היהודית של המדינה או ביחס לשירות בנות בצה"ל; ביחס ללהט"בים או ביחס לגרעינים תורניים ועוד. נוכח שאלה יסודית זו, נישען על פסקה מפורסמת של דברי הרב זצ"ל, פסקה יח באורות התחייה ("שלשה כחות מתאבקים כעת במחנינו").

נפתח בתיאור אירוע: נניח כי בעיתון מדווחים על שני נערים דתיים, תושבי מאחז קטן ביו"ש, שפגעו לכאורה ברכוש ערבי. התגובות אינן מאחרות להגיע - חלקן רואות את שני הנערים כמייצגים את הלך הרוח ביישובים, והן פוסלות את כל הנוער הדתי ואת כל מפעל ההתיישבות ביו"ש. כמה ימים לאחר מכן מתרחש אירוע אחר; ברדיו מדווחים על חובש כיפה שעשה מעשים מגונים. ובהמשך מעלים לשידור אנשים שתוקפים את החינוך הדתי כולו.

ההתנגדות לפסילת ציבור שלם בעוון מעשיהם של בודדים חריגים מובנת ומקובלת, בעיקר כשפסילה זה נעשית כלפינו... הבעיה היא, שגם בתוכנו יש שעושים בדיוק את אותו הדבר בכיוון השני: שני נערים היו מעורבים בקטטה מחוץ למועדון בליל שישי? התגובות ממהרות להגיע: "זוהי דוגמה נוספת למה שקורה לציבור החילוני (כולו...)"; איש שמאל תומך בפניו התנחלויות 'למען השלום', מייד יאמרו: "זו דוגמה להתנהלות של השמאל בישראל, שאוהבים

ערבים יותר מאשר יהודים, ולמעשה פועלים נגד המדינה". הדוגמאות כמובן רבות ולא דווקא פוליטיות. שוטר התנהג באלימות או ניבל את פיו? מכאן קצרה הדרך למסקנה גורפת כלפי המשטרה וכל שוטריה (גם כלפי אלפי שוטרים מסורים); איש השירות הציבורי רושם נוכחות בעבודה, ולאחר מכן יוצא לסידורים אישיים? במהרה תגיע המסקנה הגורפת כלפי כל העובדים במשרדי ממשלה, בהם אלפי עובדים מסורים, ועוד.

ראשית, עלינו להפסיק את ההכללה, את המבט המכניס ציבור שלם למשפט מחץ פוסל. עדיף לראות את הטוב ואת היפה שבכל ציבור, את כוונותיו הטובות (אף כשחולקים על מסקנותיו), ואף את היות החריגים בכל ציבור, ובכך, חריגים. זה נכון הן בצירי קונפליקט של יחסי דתיים-חילונים והן ביחסי ימין-שמאל. רבים הם בני הנוער שהשתתפו במפגשי דתיים-חילונים או במפגשי תנועת נוער ציונית-דתית עם תנועת נוער חילונית. שני הצדדים גילו שיושבים מולם אנשים ערכיים, שמונעים מרצון להיטיב לעם הזה, אף אם חלוקים הצדדים על עקרונות יסוד חשובים.⁵

עלינו לפתח מבט קשוב ומכבד כלפי אנשים המשתייכים לזרמים אחרים. הרשימה ארוכה וכוללת את יחסינו לציבור החרדי, לנוער הגבעות, לעולים חדשים בכלל וליוצאי אתיופיה בפרט, ועוד. כהשראה למבט זה נישען על דברי הראי"ה קוק מלפני כמאה שנים ב"אורות התחיה" פסקה יח (עמ' ע-עב). ישנם "שלושה כוחות" שהם לפעמים "מתאבקים במחננו". שלושת הכוחות, או הזרמים העיקריים, מכונים בלשונו: 'הקודש' (=החרדים?), 'האומה' (=הימין, גם החילוני?) ו'האנושיות' (=השמאל הליברלי?).⁶

לדעת הראי"ה, כשלא מבינים את הברכה הטמונה בקיומן של קבוצות אחרות, אזי כל קבוצה מתבצרת בתוך עצמה ומולזלת ברעותה. לדבריו: "אומללים נהיה אם את שלושת הכוחות הללו... נניח בפיוזורם, במרידתם זה על [=נגד] זה, ובהחלקם כל אחד למחנה מיוחד, העומדת כצר [=כיריב] למחנה השני". עלינו להבין ולדעת, ש"לא נמצא ולא נוכל למצוא שום צורה קבועה של חיים אנושיים, שלא תהיה מורכבת משלשתם".

הרב קוק מנתח את סיבת המתח בין הקבוצות, וטוען שהוא נובע מה"צדדים השליליים שכל כח רואה בחברו". הוא מסביר שאכן, יש בכל צד גם נקודות בעייתיות (כלומר, גם בקבוצה שהוא מכנה 'הקודש!'), בפרט כשאין הוא זוכה לאיזון על ידי הקבוצות האחרות. ברם, "הפירוד במקום

5 במפגש בין נוער שחברים בתנועת בני עקיבא ובין חברים בתנועות נוער מהשמאל, היו הראשונים מופתעים לשמוע עד כמה רצח רה"מ יצחק רבין משמעותי לנוער החילוני, והיו השניים מופתעים לשמוע עד כמה ההתנתקות משמעותית לנוער הדתי. ראו: <https://youtu.be/EtAORQ3VLYs?t=110> או כתבו ביوتיוב: "עצרת רבין - נוער בתנועה", ועיינו בדקה 1:50

6 ומה תפקיד הציונות הדתית?.

שצריכים לאַחַד מביא לזה, שמעט מעט [נעלמת] ההכרה החיובית [בקבוצות האחרות]... וכל בעל כוח מיוחד מלא הוא רק מרץ של אש ביחס לשלילתו של הכוח האחר".

הרב קובע, שכדי לבנות חברה איכותית ואיתנה עלינו לזכור ש"במצב בריא יש צורך בשלושת הכוחות האלה גם יחד". הוא קורא לכל יחיד ולכל קבוצה לדעת שיש "רק דרך אחת לפנינו", והיא: "יחד עם ההגנה, שכל אחד קרוא להגן על אותו הכוח המיוחד שהוא מקושר אליו... ידע איך להשתמש בכוחות שהם מוצאים להם מקלטם באנשים אחרים ובסיעות אחרות, למען ישלים את עצמו ואת סיעתו".

סוף דבר, עלינו לפעול כדי ש"הכוחות הללו יחד יהיו שולטים בנו... במצב הרמוני מתוקן שאין בו לא חסר ולא יתר".

גורמים ומאפיינים

מכאן נפנה לניתוח מעשי. נדמה שישנם גורמים רבים שיחדיו מביאים להעצמת הקיטוב וליצירת 'פוליטיקה של זהויות' בישראל דווקא בעידן הנוכחי, ואין גורם אחד שהוא הסיבה לתופעה. אמנה רק חלק מהגורמים.

ראשית, החברה היהודית בישראל מורכבת כיום מקבוצות מיעוט. בעבר הייתה החברה במדינת ישראל מורכבת מרוב ברור (חילוני) ולידו קבוצות מיעוט (חרדים, ציונות-דתית). במצב זה היה קל יחסית לרוב, שהיה בטוח במקומו ובאופייה של המדינה, לתת (גם...) זכויות לקבוצות המיעוט. ברם, כפי שכבר אבחנו אישים שונים (ונאום 'השבטים' של הנשיא לשעבר ריבלין הוא המפורסם שבהם),⁷ נהפכנו לחברה שיש בה רק קבוצות מיעוט. לעומת העבר, הקבוצות הקטנות גדלו בכמותן ובהשפעתן, ואילו קבוצת הרוב קטנה. במצב הנוכחי, בני כל הקבוצות חשים שהם מיעוט שלעיתים מאוים, וכי בני הקבוצות האחרות מבקשים להצר את צעדיהם. כך חשים החרדים ביחס לקבוצות האחרות, כך חשים בני הציונות הדתית, וכך גם חלק מהחילונים, שמרגישים שיש בימינו 'הדתה' וכי הדתיים משתלטים על כולם.⁸

שנית, הרשתות החברתיות. כשהחלו הרשתות החברתיות להופיע, רבים ראו בהן כלי שמאפשר קירוב לבבות, עת כל אחד יכול בלחיצת כפתור, וליתר דיוק בהחלקת אצבע, לקרוא דעות של חברי קבוצות אחרות, ולהכיר את ההיגיון הטמון בדברי יריביו הפוליטיים או הציבוריים.

7 הנשיא לשעבר, ריבלין, כלל בדבריו גם את ה"שבט" של ערביי ישראל אך לא כלל את יהודי התפוצות. ערביי ישראל אינם 'שבט' בעם היהודי, אך הם חלק מהחברה הישראלית, ויש מקום לדיון עומק על מערכת היחסים איתם. במקביל, ראוי לבחון את יחסינו ליהודי הגולה וכמובן, לראותם כחלק מהעם היהודי.

8 בחלוקה לקבוצות (חרדים, ציונים, דתיים וחילונים) צריך עיון לאן לשייך ציבור גדול המכונה 'הציבור המסורתי'.

בפועל, קרה ההיפך? כל אחד התמקד במעקב אחרי אנשים שהוא מזדהה עם עמדתם. האדם חי ב'תיבת תהודה' משלו,⁹ בה הוא שומע רק את הקולות שחושבים כמוהו, ומתנסחים בצורה יותר בהירה ממנו.¹⁰ במילים פשוטות, הרשתות יצרו את ההיפך ממה שניבאו להן. בעזרתן, כל אחד מתכנס סביב 'מדורת השבט' שלו, פוגש עמדות כשלו, מתקשה יותר ויותר להבין את האחר, ואף חש שיש 'חוסר היגיון' גדול בעמדות יריביו.¹²

זאת ועוד. הרשתות מרוויחות מכמות הנכנסים אליהן, והן גילו שככל שהן מבליטות עמדות קיצוניות יותר, כך מגיעות יותר תגובות (בין תגובות של הזדהות ובין תגובות נזעמות עם דברי התנגדות) ויותר כניסות לאתר, ובעלי הרשתות יוצאים נשכרים. לכן, האלוגריתמים שלהם בנויים באופן שהם מעצימים בעיקר עמדות קצה,¹³ ותורמים בכך להגברת הקיטוב.

במציאות בה כל אחד חי בתיבת תהודה משלו, הוא חש שרוב הציבור חושב כמוהו, ובכל פעם מופתע מחדש לגלות שיש ציבור רחב ואיכותי שחושב הפוך ממנו. כך בארה"ב היו שאמרו: "כל מי שהכרתי עמד להצביע נגד טראמפ. איך הוא קיבל רוב?" וכך גם בישראל, עת שמעתי מראשי המוחים נגד רוח"מ הנוכחי: "כל מי שדיברתי איתו האמין שחייבים להחליפו. ממש לא מובן איך הוא נבחר שוב".

יש התולים את תופעת הקיטוב בימינו בפערים כלכליים בין קבוצות בחברה; ויש שחשים שהניכור הוא רק תוצאת לוואי של פופוליזם. לדעתם, הקיטוב הוא תוצר העמדות השטחיות שאנשים מגבשים: מפלגות נבחרות רק לפי זהות העומד בראשן, ואין להן צורך במצע. אתה או בעד או נגד (במגוון נושאים). אין מבט מורכב, אלא הכול נתפס בצורה דיכוטומית, או שחור או לבן. במצב זה, אצל הרוב: עמדותי הן הלבן ועמדות הזולת הן השחור. יש שחשים שהקיטוב מתעצם בימינו בגלל התעצמות הזהות היהודית במרחב הציבורי והמנהיגותי, שיש השמחים בה,

- 9 ראה ספרו של מיכה גודמן: מהפכת הקשב: העידן הדיגיטלי - השבר והתיקון, כנרת, זמורה-ביתן, דביר 2021.
- 10 ראה הספר: Pariser, E. The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You. Penguin Press, (2011).
- 11 הדבר נכון גם ברדיו או בעיתונות. בימינו, רוב האנשים קוראים או מאזינים לאלו שהם מזדהים עם עמדתם מראש, והם לא טורחים להיחשף לעמדות אחרות. אף המנויים על פייסבוק, לרוב עוקבים אחרי אנשים שהם מראש מזדהים עם דבריהם.
- 12 כאמור, התופעה מתרחשת בכל מדינות המערב. יותר ויותר דמוקרטים בארה"ב אינם מוכנים שילדם יתחתן עם רפובליקני, ולהפך. בעיני אותם אנשים, לא מדובר בדעות פוליטיות (שהוא חלוק עליהן) אלא בעמדה המלמדת כי כלל האישיות פסולה.
- 13 לא אשכח כיצד ראינה אותי פעם תחקירנית של עיתון גדול לקראת נושא קונפליקטואלי שהם הכינו עליו 'תחקיר'. כשסיימנו את השיחה היא אמרה לי שהכתב לא יראיין אותי, כי עמדותיי מאוזנות מדי, והם מחפשים עמדות קצה שיוצרות כותרות.

אך אחרים חרדים מפניה. חלק מתופעות אלה מתרחשות רק בעיני כמה כלי תקשורת ואישי ציבור מסוימים, בעת שרוב העם חי בשלום איש עם רעהו ועם דעותיו. ברם, זה מגביר את תחושת הקיטוב אצל רבים, שמושפעים מאותם כלי תקשורת. סוף דבר, מדובר בתמהיל של גורמים, אך בשורה התחתונה, יש היום חרפה של הקיטוב ופרימה חלקית של הלכידות בעם. גורמים אלו ואחרים מביאים לתוצאות שמתגלות בימינו. בין השאר, אדם שיביע עמדה מורכבת, ויגלה הבנה לשני הצדדים, עלול להימצא מותקף על ידי שניהם, מימין ומשמאל. במצב זה, רבים יוותרו על היותם מושא להתקפות, וישתתקו. שתיקה זו מביאה למצב שבו רק אנשי הקצוות ישמיעו את קולם, והרוב ישתכנע שאלו פני החברה כולה.

האתגר בקבלת האחר גם כשדעתו שונה משלנו מתגלה גם בתוכנו. דמיינו קבוצה של אנשים שדעותיהם דומות מאוד ב-98% מהמקרים. יהיה זה 'שיעור' (=שנתון) בישיבה, חדר מורים באולפנה וכדומה. אך יש נושא שבו רבים מהקבוצה חושבים עמדה אחת לנכונה, ומישהו מבקש להביע לגביו עמדה אחרת. פעמים התגובות נגדו יכולות להיות לא ענייניות, ועמדתו תיפסל בטענה שהיא עצמה לא ראויה. כך למשל, אם בישיבה תיכונת רבים מאנשי הצוות חושבים שלא נכון לגייס היום חרדים מכוח החוק, ויש בצוות מי שחושב אחרת, ההתנפלות עליו נוכח הבעת דעתו, בווטסאפ הצוותי (למשל), עלולה להיות קשה ואישית, ויכולה לכלול אמירות כמו "נפלת בפח", "אתה מתיישר עם עמדות מתנגדי לימוד התורה ומסייע להם", "אתה אידיוט שימוש", "עושים עליך סיבוב", ועוד. אמירות אלה אינן ענייניות. העובדה שמישהו חושב אחרת ממך אינו הופך אותו לנטול יכולת חשיבה. יש אנשים חכמים ומודעים שהגיעו למסקנות אחרות משלך. לא "עשו עליהם סיבוב" אלא הם בחרו בעמדתם בדעה צלולה. הדבר נכון בין אם בחרו בעמדה שונה משלך, ובין אם בחרו לשתף פעולה או להיפגש עם קבוצות מהצד שכנגד דעתך.

ממילא, לא כל דעה שנוקטים בה מלמדת ששונאים את האחר, ולא כל שיתוף פעולה אומר שמסכימים עם אותם אנשים בכלל.¹⁴ אם מישהו רוצה לחלוק לגופו של נושא ולהסביר מדוע העמדה של אדם או קבוצה אינה נכונה - מצוין. אך צריך להודות שגם בתוכנו מתגלות מחלוקות שהן אישיות ולא ענייניות. כך הדבר במגוון רחב של נושאים: בעד ונגד הסכם שבויים במחיר סיום המלחמה; בעד ונגד נסיעות לפולין או בעד ונגד מפגשי דתיים וחילוניים; בעד ונגד גיוס חרדים בכפייה ובעד ונגד גישה מסוימת כלפי אנשים שבמודע שומרים רק על חלק מהמצוות, ועוד.

14 בעבר, חברי כנסת מהקואליציה ומהאופוזיציה ידעו לפעול יחד למען חוקים שראו בעיניהם ראויים. ברם, יותר ויותר רואים 'חרם' שבו עצם העובדה שהצעה פלוגנית הועלתה על ידי חבר ממפלגה מסוימת, מביאה אותם להתנגד.

תובנות

הפיסקה הנפלאה של הרב זצ"ל באורות התחיה עוסקת ביחסינו לכל חלקי העם, ולא דווקא לאנשים ששואפים לקיים את דבר ה'. בכל הקבוצות הוא מוצא ערך וטעם, וקורא לנו ללמוד מהדברים הטובים שקיימים בהן. הנקודות הטובות שבכל הקבוצות בוודאי כלולים בתורה, אך התורה רחבה ממה שתופסים בכל קבוצה, כן, היא רחבה גם ממה שהיא נתפסת בקבוצה שלי! ממילא, יש דברים שקבוצות אחרות הביאו והובילו, ובמידה ובמשקל יש להם ערך תורני שאולי נשכח גם מעובדי ה'. הרשימה ארוכה: ממעמד האישה (כמובן, תוך נאמנות להלכה ולרוח התורה) ועד ערך החתירה לחירות. מהיחס החיובי לשמירה על איכות הסביבה, ועד עידוד תנועה המונית לשוב לציון ולחזור למדינה ועוד.¹⁵

מכאן חזרה ליסוד. כיצד ניתן גם להאמין בגאולת ישראל על כל המשתמע מכך, וגם לקבל לכתחילה את הקבוצות האחרות בעם ואף לגלות נכונות ללמוד מהן את הדברים הטובים? התשובה פשוטה אך דורשת ראייה מורכבת. בין השאר, היא מצריכה יכולת להבחין בין ההווה ובין העתיד. בעתיד אני מאמין שכולם יראו את האור ואת הצדק שברבות מעמדותיי. אך בהווה אני מבין שיש ערך להקשיב ולכבד אחרים, שכוונתם לטובה וייתכן מאוד שיש לי מה ללמוד מטיעוניהם, אם רק אתעלם מהמשימצים אותם. גם האמת שלי תתרחב ותזכה לדיוק בזכות אימוץ חלק מדבריהם, וכך נזכה, בעתיד לבוא, לצעידה משותפת באור ה'. באחת: עלי להיאבק על עמדותיי, בהיותי מאמין שהן טובות האומה, אך מתוך כבוד והקשבה ומתוך נכונות ללמוד דברים מסוימים, גם מעמדות הפוכות.

מה עושים?

כשאני מדבר עם קהל שחלוק על עמדותיי, לעיתים מתרחשת בסוף תופעה מוזרה. משתתפים חוזרים ואומרים לי בסוף, שאמנם הם חולקים עליי, אך שמחו לפגוש אדם שלא שונא אותם, ושמציג את עמדותיו בצורה עניינית ומעמיקה. סיום דבריהם הוא תמיד ברוח: "חבל שאתה חריג. הלוואי שכל האחרים בציבור שחושב כך היו כמוך". ואני מנסה ומנסה להסביר שאין בדבריי שום דבר מיוחד, ושרוב האנשים מדברים כמוני. אך השומעים מעדיפים לקטלג את האדם ה'נחמד' כחריג, ולהישאר עם הדימוי השלילי ביחס לקבוצה. כמובן, הדבר נכון ביחס לכל קבוצה, לכל מפגש אישי ולכל דובר, תהיה עמדתו הרעיונית והחברתית אשר תהיה.

15 בוודאי היו מבשרי הציונות שהיו רבנים גדולים, ובוודאי עוד קדמה להם עליית תלמידי הגר"א ותלמידי הבעש"ט. יתכן ויש מי שלא מציינם ככוונה, וזו טעות. ברם, כאן מדובר על עליית המונים, קרי התנועה הציונית המודרנית בעצמה.

תופעה זו, שמוכרת לרבים מאיתנו, מביאה למסקנה פשוטה. עלינו לפתח אמון. אמון בכנות כוונותיהם של בני הפלוגתא שלנו, ואמון שהם רוצים לטובת העם שלנו, ומשוכנעים שדרכם תקדם את הטוב לעם (ולא חלילה את הרע). אמנם כן, יש חריגים בכל צד, אך הם רק חריגים. אמון זה נוכל לפתח ככל שנכיר אישית את האנשים שאנו חלוקים עליהם, ונקשיב להם בנחת. רוב הנמצאים בישיבה נמצאים ליד אנשים שחושבים כמוהם. אף רוב הבוגרים, כשהם בעבודה הם אינם מדברים על נושאים 'טעונים', והם מלבנים אותם רק עם אנשים החושבים כמוהם. כולנו חיים ב'סילו' מבודד ותחום, בו אנשים פוגשים רק את המסכימים איתם. מי שנמצא ב'תיבת תהודה' כזו שומע רק בעלי עמדות שמרגישים כמוהו, ובטוח שדעות אחרות הן החריגות. מכאן, לחלק המאתגר של הדברים. אין לנו יכולת ממשית להשפיע על אחרים, אלא רק על עצמנו. אם משהו לא נכון, אל לנו לעשותו, בלי קשר לשאלה האם בעלי הפלוגתא שלנו עושים תהליך תיקון דומה. עלינו לטפח מבט ראוי במקום שיש לנו עליו השפעה: בחברה שלנו ובעצמנו. מבט ראוי המכבד כל אחד, אף כשחולקים על עמדותיו ועומדים בבטחה על דעתנו. במילים אחרות, מותר וצריך (במידת הצורך) לחלוק על אחרים, אך מתוך הקשבה וכבוד, מתוך הבנה במה הם תורמים לעולם, ומתוך רצון לאמץ את הטוב שבהם, בד בבד עם המשך דבקות בצדק שקיים בחלק מדבריי.

סוף דבר, מדינת ישראל מצטיינת ביכולתה בתחומי היי־טק או ביטחון, מים או חקלאות. אך עיקר בשורתה צריכה ויכולה להיות בקומתה הרוחנית. בין השאר, בעת שמדינות מערביות רבות נקלעות לקיטוב עמוק בין קבוצות בעם, עליה להורות דרך וללמד שיש ברכה בגיוון, וכי ניתן לכבד אחרים, להקשיב להם ולפעמים אף ללמוד מהם, מבלי לוותר על האמת הגדולה שלי. יחד, ננצח.

טבע הצורה הרוחנית, במקום שהיא פוגשת במכשול על דרכה מאיזו הופעה רוחנית אחרת המנגדתה, הוא: אם תטה את הדרך בשביל האחרונה, אז אף שתשאר בצביונה ותחזיק מעמה, מכל מקום לא תמלט מאיזה פגיעה ורפיון. אבל אם תסול לפניה מסילה חדשה, ע"י השפעתה של הצורה המנגדת ובעזרתה, אז יוסיף לה הכח המנגד עצמה, עד שתעמוד על ידו על נקודה יותר גבוהה ומזהירה, ותצא בור נצחון חדש בעיקר מטרתה ויסוד חייה. ואחר שהשתמשה בכח המתנגד, אם תמצא את לבבה להרסו, יעלה בידה על נקלה.¹⁶